

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Argument-checken als een methode voor het identificeren van misinformatie

Plug, H.J.; Wagemans, J.H.M.

DOI

[10.5117/V2023.01.004.LU](https://doi.org/10.5117/V2023.01.004.LU)

Publication date

2024

Document Version

Final published version

Published in

Tijdschrift voor Taalbeheersing

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Plug, H. J., & Wagemans, J. H. M. (2024). Argument-checken als een methode voor het identificeren van misinformatie. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 46(1), 34-52. <https://doi.org/10.5117/V2023.01.004.LU>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Argument-checken als een methode voor het identificeren van misinformatie

H. José Plug & Jean H.M. Wagemans

Abstract

Argument-checking as a method for identifying misinformation

In recent decades, technological developments have led to a massive increase in the amount of information as well as the speed at which it is shared. For forming opinions and making decisions, it is crucial to be able to make a responsible selection from this information. But how do we determine which information is correct and what can be classified as misinformation? And on what basis can we make such judgments?

One way to identify misinformation is through fact-checking. However, its scope is limited: fact-checking only assesses the accuracy of a single factual statement, while such a statement often forms part of a broader argumentative strategy. In addition to its limited scope, fact-checking has also been criticized for its limited effectiveness.

In this article, we present a method that addresses these limitations by considering the argumentative context of factual (and other types of) statements in the analysis. This method, which we call 'argument-checking', enables people to examine and assess the quality of information. We first discuss fact-checking and its problems. Then we explain the method of argument-checking and provide an example analysis. Finally, we discuss to what extent argument-checking contributes to solving problems related to identifying misinformation.

Keywords: Argument-checking, argumentation, disinformation, fact-checking, misinformation

1 Inleiding

In de afgelopen decennia hebben technologische ontwikkelingen geleid tot een enorme toename van zowel de hoeveelheid informatie als de snelheid waarmee die informatie wordt gedeeld. Een van de zorgwekkende consequenties van deze ontwikkelingen is het probleem van de mis- of desinformatie, oftewel, de mogelijkheid dat mensen al dan niet bewust onjuiste informatie wordt voorgeschoteld op grond waarvan zij verkeerde beslissingen nemen of gaan geloven in aperte onwaarheden. Behalve tot onjuiste beslissingen en opvattingen kan mis- of desinformatie ook leiden tot een vermindering van intellectuele autonomie en een verschraling van de kwaliteit van het maatschappelijke debat (Van Doorn, 2023).

In 2024 heeft het World Economic Forum (WEF) het probleem van de mis- en desinformatie zelfs op één gezet in zijn jaarlijkse rapportage over de problemen die de wereld bedreigen. Deze hoge notering heeft mede te maken met het feit dat er de komende jaren in veel landen democratische verkiezingen worden gehouden. Het rapport is gebaseerd op de inschattingen van meer dan 1.400 risico-experts van over de hele wereld, die verwachten dat buitenlandse en binnenlandse actoren bij deze verkiezingen misleidende informatie zullen gebruiken om maatschappelijke en politieke kloven verder te vergroten en het democratische proces te verstoren (WEF, 2024).

Terwijl communicatiewetenschappers het probleem van de mis- en desinformatie beschouwen als een relatief nieuw probleem dat samenhangt met het digitale tijdperk, zien wetenschappers op het gebied van de retorica en argumentatietheorie dit probleem eerder in het verlengde van het debat over de scheidslijn tussen overtuiging en manipulatie. Sinds de klassieke oudheid hebben filosofen en retorici al gewaarschuwd voor de kracht van woorden, gewezen op de gevaren van (politieke) sprekers met populistische communicatiestrategieën en gereflecteerd over het spanningsveld tussen redelijkheid en overtuigingskracht van argumentatie (zie bijvoorbeeld Leeman & Braet, 1987; Wagemans, 2009).

Een van de manieren om mis- en desinformatie te bestrijden is 'fact-checken'. De reikwijdte daarvan is echter beperkt: het gaat om het controleren van de juistheid van feitelijke uitspraken, terwijl deze vaak zijn ingebed in argumenten en andere retorische strategieën en tot doel hebben de aanvaardbaarheid van andere uitspraken te ondersteunen (die niet altijd feitelijk van aard zijn maar ook bepaalde waarden uitdrukken of tot het uitvoeren van bepaalde handelingen aansporen). Vanwege deze inbedding is er geen garantie dat fact-checken het gevaar van mis- en desinformatie afdoende bestrijdt, aangezien ook ware informatie misleidend kan zijn.

Om deze redenen hebben we in eerder werk voorgesteld een methode te ontwikkelen voor wat we ‘rhetoric-checken’ hebben genoemd. Een dergelijke methode bestaat uit procedures voor het evalueren van verschillende aspecten van het retorische ontwerp van betogen: de argumentatieve inhoud, de structuur en stilistische kenmerken ervan (Plug & Wagemans, 2020, p. 250).

In de afgelopen jaren hebben we geselecteerde inzichten uit de retorica en argumentatietheorie gebruikt om de procedure voor ‘argument-checken’, dat betrekking heeft op het eerste aspect van rhetoric-checken, verder te verfijnen. Daarbij hebben we deze inzichten ook zo vergaand mogelijk geformaliseerd en geïncorporeerd in quasi-algoritmische procedures. Met deze formaliseringslag beogen we een brug te bouwen tussen de traditionele retorische en argumentatietheoretische inzichten, die informeel van aard zijn, en de formele computationele modellen van argumentatie die de laatste jaren zijn ontwikkeld. Argument-checken is daarmee niet alleen geschikt om mensen te helpen om de kwaliteit van argumenten te onderzoeken en te beoordelen, maar ook om software te ontwikkelen die mensen kan ondersteunen bij het uitvoeren van een deel van de taken die daarmee gemoeid zijn (zoals het identificeren van argumenttypen en het doen van suggesties voor het stellen van kritische vragen).

Het artikel is als volgt opgebouwd. In paragraaf 2 bespreken we fact-checken in relatie tot mis- en desinformatie en geven we de beperkingen van deze methode aan qua reikwijdte en effectiviteit. In paragraaf 3 beschrijven we de opeenvolgende stappen van de methode van argument-checken en illustreren we de werking en resultaten ervan aan de hand van een voorbeeld. Ten slotte geven we in paragraaf 4 aan welke bijdrage deze methode kan leveren aan het identificeren van misinformatie, waarbij we ons richten op het overkomen van specifieke beperkingen van fact-checken en de bijdrage aan het ontwikkelen van computationele tools voor het analyseren en beoordelen van argumentatie.

2 Fact-checken en zijn problemen

2.1 Het bestrijden van mis- en desinformatie

Volgens Elizabeth (2014) heeft fact-checken als belangrijkste doel burgers in staat te stellen om (politieke) beslissingen te kunnen nemen op basis van accurate en betrouwbare informatie. De taak van fact-checkers is bij te dragen aan de besluitvormingsprocessen die aan dergelijke beslissingen ten grondslag liggen. In een brief aan de Tweede Kamer, ‘Rijksbrede strategie effectieve aanpak van desinformatie’ (2022), onderstrepen de ministers

en staatssecretarissen van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Justitie en Veiligheid, en Cultuur en Media eveneens het belang dat burgers geïnformeerde keuzes kunnen maken op basis van beschikbare informatie, zonder daarbij te worden gemanipuleerd of misleid. Op die manier kunnen, volgens de opstellers van de brief (2022, p. 1), ‘burgers in het publieke debat ook bijdragen aan het controleren, beoordelen en eventueel zelfs het verbeteren van de democratische besluitvorming.’ In de Kamerbrief wordt gewaarschuwd dat desinformatie het publieke debat kan verstoren en zelfs een ontwrichtend effect kan hebben op de samenleving als geheel en op het leven van individuele mensen. Vanwege deze effecten wordt in de twintig pagina’s tellende Kamerbrief een omvangrijke Rijksbrede aanpak van desinformatie voorgesteld.

In zowel deze Kamerbrief als op verschillende websites van de Nederlandse overheid, zoals die van de AIVD en de Digitale overheid (2024), wordt onderscheid gemaakt tussen desinformatie en misinformatie. Onder desinformatie wordt verstaan:

“het doelbewust verspreiden van misleidende informatie. Het doel is dan om schade toe te brengen aan het publieke debat, democratische processen, de open economie en kenniseconomie of volksgezondheid.”

Misinformatie wordt omschreven als:

“valse of misleidende informatie die gedeeld is, maar zonder schadelijke bedoelingen. Afhankelijk van de inhoud kan misinformatie ook schadelijke effecten hebben op het publieke debat, democratische processen, de open economie en kenniseconomie of de volksgezondheid. En daarmee op de levens van mensen. Verhalen kunnen doelbewust gecreëerd worden en vervolgens, ook zonder kwade bedoeling, breed verspreid worden.”

De overheid beschouwt het aanwijzen van desinformatie (*debunken*) vooral als een taak van onafhankelijke media en fact-checkers. Daarbij wordt aangetekend dat het wel belangrijk is dat ook anderen desinformatie zelf kunnen herkennen.

Naast het onderscheid tussen misinformatie en desinformatie worden in de literatuur ook andere classificaties gehanteerd. Hameleers en Vliegenthart (2021, p. 60), bijvoorbeeld, gebruiken ‘desinformatie’ als overkoepelende term voor misinformatie en disinformatie, waarbij zij ‘misinformatie’ definiëren als ‘eenvoudigweg de verspreiding van onjuiste informatie zonder doelgericht misleidend te zijn’ en ‘disinformatie’ als ‘gefabriceerde, gemanipuleerde of

gedecontextualiseerde informatie die gemaakt en verzonden wordt met het doel om te misleiden’.

De verschillende classificaties hebben met elkaar gemeen dat het onderscheid tussen misinformatie en dis- of desinformatie gemaakt wordt aan de hand van een verschil in intentie van de schrijver(s). In het geval van misinformatie is geen sprake van opzet en heeft de schrijver niet de intentie om te misleiden, waar die intentie er in het geval van desinformatie of desinformatie wel is of kan zijn. In alle gevallen kan misleiding het gevolg zijn. Dat betekent dat bijvoorbeeld de vaststelling door Van Bergen (2018) dat de roman *Kom hier dat ik u kus* van Griet Op de Beek een anachronisme bevat of de constatering van Van Maanen (2020) dat Pippi Langkous ten onrechte de volgende woorden in de mond gelegd krijgt: ‘Ik heb het nooit geprobeerd, dus ik denk wel dat ik het kan’ weliswaar onjuistheden aan het licht brengen, maar niet als desinformatie gekwalificeerd hoeven worden. Hoewel er contexten te bedenken vallen waarin deze onjuistheden mogelijk misleidend zijn en schadelijke gevolgen kunnen hebben, liggen die gevolgen niet voor de hand.

Om mis- en desinformatie te bestrijden, zijn in een eerdere Kamerbrief (2019) over dit onderwerp drie verschillende actielijnen aangegeven: preventie, versteviging informatiepositie en (zo nodig) reactie. Toegelicht wordt dat preventieve acties als doel hebben om te voorkomen dat desinformatie wordt verspreid en impact heeft. Versteviging van de informatiepositie en informatiedeling geeft tijdig zicht op en duiding van de (potentiële) dreigingen. Reactieve acties behoren tot het handelingsperspectief wanneer er desinformatie is. Het kabinet legt de nadruk, mede gezien de aard van de dreiging in ons land en de door het kabinet gehanteerde uitgangspunten, op preventieve acties.

Omdat de verspreiding van zowel mis- als desinformatie sinds de Kamerbrief uit 2019 verder is ontwikkeld, zijn de destijds aangekondigde acties in de Kamerbrief uit 2022 verder uitgebreid. Onveranderd blijft het uitgangspunt dat vrijheid van meningsuiting en persvrijheid centraal staan en het bestempelen van desinformatie als zodanig en fact-checken primair geen taak is van overheden maar van onafhankelijke media. Het kabinet heeft de afgelopen jaren wel verschillende acties ondernomen om burgers bewuster te maken van het bestaan van desinformatie en hen te helpen daarmee om te gaan. Daarbij wordt de weerbaarheid van burgers op twee manieren versterkt: door burgers mediawijs te maken zodat ze zelf desinformatie kunnen herkennen en door de voedingsbodemp voor desinformatie te verkleinen.

2.2 Methodologische complicaties van fact-checken

Het erkennen van de ernst en de mogelijk verstreckende gevolgen van mis- en desinformatie heeft in het afgelopen decennium geleid tot een toename van internationale, onafhankelijke fact-checkorganisaties zoals Poynter en Politifact. Ook in de Nederlandse media werd steeds explicieter aandacht besteed aan fact-checken, bijvoorbeeld in de vorm van fact-checkrubrieken in (digitale) kranten of tv-programma's zoals Pointer of Factcheckers.

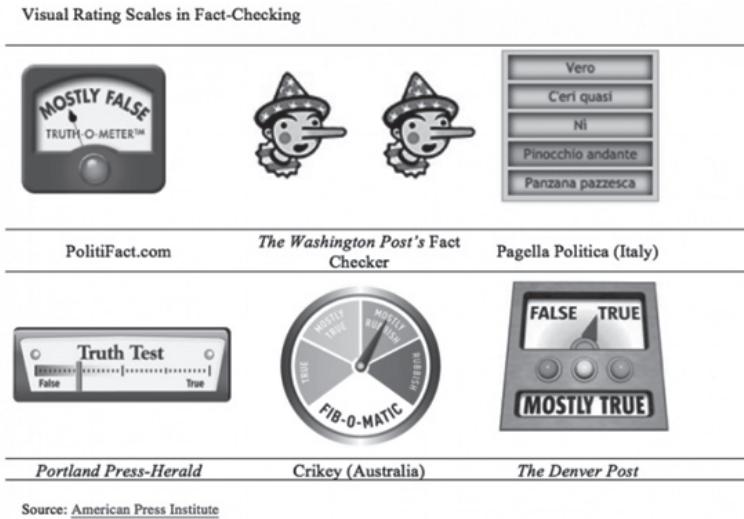
Hoewel er geen meningsverschil lijkt te zijn over het belang van het bestrijden van mis- en desinformatie, wordt de laatste jaren wel betwijfeld of fact-checken de beste manier is om het probleem aan te pakken. Van den Bos (2021) stelt vast dat veel media, met name kranten, inmiddels geen fact-checkrubriek meer hebben. Eerder schetste de voormalige ombudsman van *NRC Handelsblad*, De Jong (2019), een aantal praktische redenen waarom de krant gestopt was met een aparte fact-checkrubriek. Een van die redenen was dat journalisten het als een last begonnen te ervaren om interessante feiten voor de rubriek te vinden naast hun normale verslaggeving, waarin het controleren van de juistheid van beweringen een standaardpraktijk is. Daarnaast voelden zij zich vaak ongemakkelijk wanneer fact-checks betrekking hadden op teksten van collega-journalisten. Ook vonden zij het moeilijk om te bepalen wanneer precies het oordeel van de fact-check 'waar', 'grotendeels waar', 'ongegrond' of 'onverifieerbaar' zou moeten zijn.

Dat laatste probleem heeft, zoals ook is gesignaleerd door Uscinski and Butler (2013), niet alleen te maken met de keuze voor het type beoordelingschaal (*rating metrics*), maar ook met de toepassing ervan. Amazeen et al. (2015) geven in hun onderzoek naar de effectiviteit van (visuele) beoordelingsschalen een aantal voorbeelden van dergelijke schalen (zie Figuur 1). In Nederland werd onder andere in *de Volkskrant* en *De Correspondent* het resultaat van de fact-check weergegeven aan de hand van een metertje. Hoewel dat de rubriek aantrekkelijk en herkenbaar maakt, was de suggestie dat de waarheid kwantificeerbaar is reden voor *de Volkskrant* om met het metertje te stoppen (Custers, 2017).

Naast de complicaties in de praktijk worden in de literatuur een aantal meer fundamentele, methodologische complicaties van fact-checken genoemd. We bespreken er hier twee: de reikwijdte en de effectiviteit.

De reikwijdte van fact-checken

Een van de problemen met fact-checken heeft betrekking op de reikwijdte ervan. Omdat proposities (feiten) vaak niet geïsoleerd worden gepresenteerd maar deel uitmaken van een grotere tekst, kan de beoordeling (controle) van een feit op zichzelf te beperkt zijn. Een voorbeeld hiervan deed zich voor

Figuur 1. Verschillende visualisaties van het eindoordeel van een fact-check

met betrekking tot de fact-check van een uitspraak van de politicus Thierry Baudet, leider van Forum voor Democratie. Baudet beweerde op X (30 december 2020) dat de verklaring van de Nederlandse overheid dat er oversterfte was in Nederland in 2020, onwaar was. Fact-checkers van de podcast *FactGurus* (BNR, 21 januari 2021) stelden op basis van cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek echter vast, dat er wel degelijk oversterfte was in 2020. De bewering van de politicus bleek dus onjuist te zijn. Maar aangezien de fact-check zich beperkt tot de beoordeling van de uitspraak over oversterfte, blijft daarmee de relatie met de andere uitspraken die deel uitmaken van het discours van de politicus onbesproken. In dit geval functioneert de uitspraak van Baudet over oversterfte als een argument ter ondersteuning van het standpunt dat 'de overheid en de reguliere media paniek zaaien en het publiek misleiden met valse cijfers'. Maar de rechtvaardiging van deze beschuldiging, dat wil zeggen, de kwaliteit van de ondersteuning van het argument in relatie tot dit standpunt, maakt in de fact-check geen onderdeel uit van de beoordeling.

De laatste jaren zijn er verschillende initiatieven ontplooid om de context waarin feitelijke uitspraken gedaan worden te betrekken bij het controleren van de juistheid van die uitspraken. In een van deze initiatieven, het Make Media Great Again (MMGA) project, kregen geselecteerde en getrainde annotatoren de mogelijkheid om nieuwsberichten op de site van *NU.nl* te annoteren (dat wil zeggen, te becommentariëren aan de hand van een vast aantal 'labels' die beoordelingscriteria reflecteren). Hoewel een van de labels

Figuur 2. Screenshot van een annotatie uit het MMGA project (<https://mmga.io/home/annotations-2/>)

die voor deze annotatie bij een bericht over een geweldsincident gebruikt werd, betrekking heeft op de kwaliteit van de argumentatie (zie Figuur 2), spelen inzichten uit de retorica en argumentatietheorie geen rol in deze 'contextuele' fact-check. Het is onduidelijk wat met het label '*Argumentation unclear*' precies bedoeld wordt, waardoor de beoordeling een subjectief en ongedifferentieerd karakter houdt.

De effectiviteit van fact-checken

In de literatuur wordt regelmatig gewezen op het belang van het doen van empirisch onderzoek naar de effectiviteit van fact-checken (voor een recent overzicht zie Droog et al., preprint). De uitkomsten van dergelijk onderzoek zijn niet eenduidig: terwijl sommige auteurs, zoals Walter et al. (2019) en Porter en Wood (2021), concluderen dat fact-checken in het algemeen een gematigd positief effect heeft, wijzen andere erop dat fact-checken een 'backfire-effect' kan hebben, dat wil zeggen, dat het corrigeren van onjuiste informatie het geloof in die informatie juist kan versterken.

Daarnaast wordt ook opgemerkt dat ondanks fact-checks het zogenaamde 'continued influence effect' (CIE) kan optreden, wat betekent dat het geloof in misinformatie aanhoudt nadat deze is weerlegd. Zelfs als iemand weet dat iets niet waar is, beïnvloedt het nepnieuws nog steeds zijn of haar oordeel. Susmann en Wegener (2022) herinneren aan het volgende voorbeeld om dit effect te illustreren. In 1998 beweerde een frauduleuze studie gepubliceerd in *The Lancet* dat het mazelenvaccin kinderen vatbaarder maakte voor het ontwikkelen van autisme. Ondanks inspanningen van overheden,

wetenschappers en media om deze misinformatie te weerleggen en in te trekken, bleef het wijdverbreide geloof erin bestaan. Dit verklaart waarschijnlijk mede waarom miljoenen Amerikanen geloven dat vaccins niet veilig zijn.

Lewandowsky et al. (2012) noemen een aantal psychologische mechanismen die mogelijk verantwoordelijk zijn voor het CIE. Afgezien van mogelijk ongemak dat het onderkennen van misinformatie in de weg kan staan, toont hun literatuuronderzoek aan dat gevoelens van affiliatie met een bron, of het ontbreken daarvan, ook beïnvloeden of correcties van misinformatie effectief zijn of niet (2012, p. 116). Uit hun onderzoek blijkt verder ook dat het intrekken of corrigeren van misinformatie ineffectief kan zijn vanwege 'sociale reactantie'. Dit fenomeen – de motivatie om vrijheid of autonomie terug te krijgen wanneer deze beperkt of bedreigd wordt – leidt ertoe dat mensen zich verzetten tegen de sociale invloed van anderen. Of, zoals zij het stellen: mensen houden er over het algemeen niet van als ze verteld krijgen wat ze moeten denken en hoe ze moeten handelen, wat maakt dat ze met name rectificaties door autoriteiten kunnen afwijzen (2012, p. 116).

Wat deze bevindingen suggereren, is dat het aanbieden van weerleggingen of correcties door anderen, zoals fact-checkers, de effectiviteit van correcties negatief kan beïnvloeden. Volgens Van der Linden (2022, p. 465) zou het daarom effectiever kunnen zijn om mensen bestand te maken tegen desinformatie of nepnieuws wanneer zij, in plaats van passief weerleggingen van anderen te ontvangen, zelf weerstand kunnen bieden en worden aangemoedigd 'hun eigen "antistoffen" te genereren'. Argument-checken is een dergelijke actieve methode, en in de volgende paragraaf zullen we die nader uiteenzetten. Ook zullen we bespreken hoe deze methode kan bijdragen aan het overwinnen van de beperkingen van fact-checken met betrekking tot de hierboven besproken problemen van reikwijdte en effectiviteit.

3 De procedure van argument-checken

Binnen het vakgebied van argumentatietheorie is de beoordeling van argumentatie verbonden met de notie 'kritische vragen' bij argumentatieschema's en – meer in het algemeen – met de 'drogredentheorie'. De achterliggende gedachte van deze laatste theorie is dat men, om te kunnen beslissen of iets een goed argument is, moet weten wat een slecht argument is. Vertaald naar een educatieve setting wordt ervan uitgegaan dat onderwijs over drogredenen mensen helpt om ze te herkennen. Daardoor zou voorkomen worden dat mensen iets geloven of doen dat niet op een deugdelijke manier met argumenten is ondersteund.

Naar onze mening kleven er een aantal nadelen aan het verstrekken van een lijst met drogredenen en het trainen van mensen in het herkennen van slechte argumenten. Ten eerste zijn er theoretische gebreken. Zoals Hinton & Wagemans (2022, pp. 61-62, onze vertaling) opmerken,

“[kunnen] methoden die werken met het begrip ‘drogreden’ [...] als ‘vaag’ worden bestempeld, omdat de term ‘drogreden’ een negatief oordeel betreft dat betrekking kan hebben op een groot aantal verschillende aspecten van argumentatieve teksten, variërend van de aanvaardbaarheid van een individueel argument tot de redelijkheid van het gedrag van deelnemers in een argumentatieve discussie.”

Daardoor stellen lijsten met drogredenen mensen niet in staat om op systematische wijze uit te leggen hoe ze tot hun oordeel gekomen zijn of dat oordeel te rechtvaardigen, anders dan te zeggen dat het ‘op het lijstje stond’.

Ten tweede zijn er methodologische bezwaren. Om drogredenen te vinden, dient de beoordelaar geïdealiseerde beschrijvingen van slechte argumenten te vergelijken met concrete gevallen in een argumentatieve tekst. Dit geeft de beoordelaar de taak om te bepalen of het niveau van gelijkenis hoog genoeg is om een argument als een drogreden te labelen, waarbij niet alleen de descriptieve en normatieve dimensies van de analyse door elkaar worden gehaald, maar ook andere identificatieproblemen worden gecreëerd. Als de drogreden die gevonden is in de tekst niet helemaal overeenkomt met de beschrijving van die drogreden op de lijst, kunnen de geconstateerde verschillen dan gewoonweg worden genegeerd? Of is het dan geen drogreden maar toch een redelijk argument? Of moet er misschien een nieuwe drogreden aan de lijst worden toegevoegd? Welke normen en criteria zijn betrokken bij het nemen van dergelijke beslissingen? Dergelijke problemen hangen samen met de gekozen methode voor het identificeren van drogredenen, die ‘comparatief’ genoemd kan worden omdat de identificatie plaatsvindt op basis van het vergelijken van beschrijvingen uit een lijst, met concrete gevallen in een tekst (voor een uitwerking van soortgelijke problemen met de vergelijkende methode voor het identificeren van typen argumenten, zie Wagemans, 2020, pp. 1-3).

De methode van argument-checken is niet comparatief maar procedureel: in plaats van te proberen slechte argumenten te vinden door een lijst van drogredenen te nemen en de kenmerken ervan te vergelijken met die van concrete argumenten in een tekst, beschrijft de methode eerst de karakteristieken van de argumentatie en beoordeelt daarna de kwaliteit ervan door op elk van de karakteristieken specifieke evaluatiecriteria toe te passen.

De descriptieve dimensie van het analyseren van argumentatie blijft dus strikt gescheiden van de normatieve dimensie van het beoordelen ervan.

Hieronder zullen we een beknopt overzicht geven van de verschillende fasen in de procedure van argument-checken en deze illustreren door middel van een voorbeeldanalyse. Uitgebreide beschrijvingen van de verschillende stappen in de procedure zijn te vinden in Wagemans (2023) en, in een gedidactiseerde versie, in Hornikx en Wagemans (2023).

De procedure van argument-checken bestaat uit drie afzonderlijke fasen. In eerste instantie worden de tekstuele componenten onderzocht om hun argumentatieve relevantie en functie te bepalen: wat is het hoofdstandpunt dat de auteur verdedigt en door welke argumentatie wordt deze ondersteund? Deze fase, aangeduid als ‘het in kaart brengen van de argumentatie’, levert een argumentenkaart op, een uitgebreid overzicht van de inhoud en de onderlinge relaties tussen het hoofdstandpunt en de ondersteunende argumentatie.

Na de verduidelijking van de overkoepelende structuur van de argumentatieve tekst wordt in de tweede fase ingezoomd op de individuele argumenten om hun type te bepalen. Deze fase, ‘het identificeren van de argumentatietypen’ genoemd, dient om de onderliggende mechanismen te verduidelijken waarmee elk argument bijdraagt aan de ondersteuning van het hoofdstandpunt.

Nadat van elk van de individuele argumenten het type is vastgesteld, wordt de aanvaardbaarheid ervan beoordeeld op grond van specifieke evaluatiecriteria. Deze fase, ‘het beoordelen van de argumentatie’ genoemd, werkt met zogenoemde ‘kritische vragen’, die betrekking hebben op verschillende aspecten van het argument en gedeeltelijk afhankelijk zijn van hun type.

In Tabel 1 geven we een overzicht van de naam, de centrale vraag en de resultaten van de drie fasen van argument-checken.

We zullen nu de werking en de resultaten van deze procedure illustreren door een korte argumentatieve tekst te analyseren. Het betreft een column van de schrijver Tommy Wieringa met de titel *Gevaarlijke gekken* die gepubliceerd is in *NRC Handelsblad* van 5 september 2020. In de column staat een kritische bespreking van een stukje van columnist Max Pam over het ontstaan van het Covid-19 virus. Wieringa geeft het volgende citaat uit het stukje van Pam:

“In de Volkskrant schreef Max Pam: ‘Er zijn steeds meer aanwijzingen dat het virus niet afkomstig is van een markt in Wuhan, maar uit een nabijgelegen laboratorium, waar het bij wijze van spreken handgemaakt is. [...] De markten in China en zelfs die in Wuhan zijn trouwens alweer open, wat erop duidt dat de overheid zelf ook niet gelooft in de vleermuizen-theorie.’”

Tabel 1. De drie fasen van argument-checken (overgenomen uit Hornikx & Wagemans, 2023, p. 159)

Fase	Centrale vraag	Resultaat
het in kaart brengen van de argumentatie	Welke elementen gelden als argumentatief en hoe hangen deze met elkaar samen?	argumentenkaart
het identificeren van de argumentatietypen	Wat is het type van elk van de individuele argumenten op de argumentenkaart?	argumenten gelabeld met de naam van het type
het beoordelen van de argumentatie	Wat is de kwaliteit van de individuele argumenten?	geëvalueerde argumentatie

In de kritische bespreking ervan merkt Wieringa het volgende op:

“steeds meer aanwijzingen’ en ‘wat erop duidt’ zijn authentieke stijlmid- delen uit het complotrepertoire: vaagheid met een exact randje, dat elke bewering een schijn van legitimiteit geeft. [...] (W.F. Hermans had als altijd gelijk: we worden door gevaarlijke gekken omringd.)”

Net als het in paragraaf 2 aangehaalde project over het annoteren van nieuwsberichten zou je kunnen zeggen dat Wieringa's beoordeling gebaseerd is op een intuïtieve, voortheoretische manier van argument-checken. In het navolgende zullen we de procedure van argument-checken stap voor stap doorlopen en zo tot een vergelijkbaar maar gedetailleerd en onderbouwd oordeel over de woorden van Pam komen.

In de eerste fase van argument-checken worden de argumentatieve relevantie en functie van de verschillende tekstuele elementen onderzocht. In dit geval komt dat erop neer na te gaan hoe de volgende uitspraken met elkaar samenhangen:

- Het virus is niet afkomstig van een markt in Wuhan, maar uit een nabijgelegen laboratorium, waar het bij wijze van spreken handgemaakt is.
- Daar zijn steeds meer aanwijzingen voor.
- De markten in China en zelfs die in Wuhan zijn alweer open.
- De overheid gelooft zelf ook niet in de vleermuizentheorie.

Op basis van relevante inzichten uit de argumentatietheorie, met name die over het vinden en reconstrueren van het hoofdstandpunt en de ondersteunende argumenten en over verschillende soorten argumentatiestructuren (zie bijvoorbeeld Van Eemeren & Snoeck Henkemans, 2021), kunnen we een argumentenkaart maken (zie Figuur 3).

Figuur 3. Argumentenkaart van het geciteerde fragment uit het stukje van Pam

De tweede fase van argument-checken betreft een identificatie van het type van de individuele argumenten in de structuur. Bij wijze van voorbeeld-identificatie analyseren we het argument dat bestaat uit de conclusie dat 'de Chinese overheid zelf ook niet meer gelooft in de vleermuizentheorie' en de premisse dat 'de markten in China en zelfs die in Wuhan alweer open zijn'.

Door de vorm en de substantie van deze argumentatie te analyseren in termen van het Periodiek Systeem van Argumenten (zie bijvoorbeeld Wagemans, 2023), kunnen we de hefboom formuleren, die het onderliggende mechanisme uitdrukt en de naam van het argument geeft. In dit geval is het 'alweer open zijn van de markten' een teken voor 'niet geloven in de vleermuistheorie' en kan het argument geïdentificeerd worden als een 'tekenargument'.

De identificatie van het individuele argument stelt ons in staat in de derde fase van argument-checken, het evalueren van de argumentatie, de volgende drie kritische vragen te specificeren met betrekking tot de aanvaardbaarheid van de inhoud van de premisse, de relevantie van de ondersteuning die deze biedt, en de toereikendheid ervan:

1. Aanvaardbaarheid

Zijn de markten in China en zelfs die in Wuhan inderdaad alweer open?

2. Relevantie

Is het feit dat de markten weer open zijn relevant voor het geloof in de vleermuizentheorie?

3. *Toereikendheid*

Is het feit dat de markten weer open zijn een voldoende reden om aan te nemen dat de Chinese overheid niet meer in de vleermuizen-theorie gelooft?

Deze evaluatieve vragen zijn ontwikkeld in de zogenoemde informele logica (zie bijvoorbeeld Walton et al., 2008) en in de procedure van argument-checken verder gesystematiseerd en afgestemd op het meer formele raamwerk van het Periodiek Systeem van Argumenten (zie bijvoorbeeld Hinton & Wagemans, 2022; Hornikx & Wagemans, 2023).

In de procedure van argument-checken wordt het beantwoorden ervan nadrukkelijk overgelaten aan de beoordelaar. Als de premisse onaanvaardbaar is, zou men kunnen besluiten dat het argument op dat niveau faalt en dat verder onderzoek niet nodig is. Het kan ook zijn dat er op het niveau van de relevantie iets mis is gegaan. Of dat zo is, kan worden gecontroleerd door de tweede vraag te stellen, die betrekking heeft op de hefboom. Als de premisse zowel aanvaardbaar als relevant is, kan de beoordeling nog steeds negatief uitvallen, namelijk als deze onvoldoende ondersteuning biedt om de conclusie te aanvaarden. Dit wordt de beoordelaar eventueel duidelijk bij het beantwoorden van de derde vraag over de toereikendheid.

Na op deze manier elk afzonderlijk argument te hebben beoordeeld, kan de beoordelaar in combinatie met de informatie over de structuur van de argumentatie zoals die in de argumentenkaart is weergegeven, bepalen of het hoofdstandpunt aanvaard kan worden.

4 Conclusie

In dit artikel hebben we allereerst een beschrijving en korte evaluatie gegeven van fact-checken als een middel om mis- en desinformatie te bestrijden. We merkten op dat fact-checken kampt met verschillende praktische problemen, zoals de vaagheid van de labels van de resultaten (wat betekent het als iets 'deels waar' is?) of het ongemak dat wordt gevoeld bij het fact-checken van collega's. Daarnaast beschreven we twee meer fundamentele kwesties. Ten eerste is de reikwijdte van fact-checken beperkt tot het vaststellen van de juistheid van geïsoleerde feitelijke uitspraken, terwijl deze vaak zijn ingebed in argumenten. In een fact-check wordt deze argumentatieve inbedding niet meegenomen. Ten tweede wordt er in de literatuur twijfel geuit over de effectiviteit van fact-checken met betrekking tot het veranderen van opvattingen of gedragingen van mensen. Of deze veranderingen daadwerkelijk plaatsvinden, is een cognitief-psychologische kwestie.

Vervolgens hebben we onze methode van argument-checken uiteengezet. Deze methode, waarin een aantal inzichten worden samengebracht die ontwikkeld zijn binnen het vakgebied van de argumentatietheorie, bestaat uit drie stappen: het in kaart brengen van de argumentatie, het identificeren van de argumenttypen en het beoordelen van de argumentatie. De werking en resultaten van de methode hebben we geïllustreerd door deze toe te passen op een voorbeeld. Voor uitgebreidere en meer gedetailleerde beschrijvingen van de specifieke procedurele sub-stappen hebben we verwezen naar eerder werk.

Terwijl de methode van fact-checken lijdt onder de hierboven gesignaleerde problemen van reikwijdte en effectiviteit, beoogt de methode van argument-checken bij te dragen aan het oplossen daarvan. Wanneer een individueel argument wordt beoordeeld, betekent dit dat gekeken wordt of de inhoud van de premisse aanvaardbaar is, of deze een relevante ondersteuning biedt voor de conclusie, en die voldoende ondersteunt. Als de premisse een feitelijke uitspraak bevat, valt het beantwoorden van de eerste vraag samen met fact-checken. Tegelijkertijd heeft argument-checken een bredere reikwijdte: het omvat het evalueren van de aanvaardbaarheid van premissen die waarden en beleid uitdrukken, evenals het evalueren van de relevantie en toereikendheid van premissen in relatie tot de aanvaardbaarheid van de conclusie. In vergelijking met fact-checken betreft argument-checken dus de argumentatieve context waarin feitelijke uitspraken worden gebruikt bij de beoordeling, waarmee een belangrijke beperking van fact-checken wordt overwonnen. De enkele vaststelling van de juistheid van een feitelijke uitspraak zegt immers niet zoveel over de aanvaardbaarheid van de bewering die door die uitspraak wordt ondersteund.

Daarnaast adresseert onze methode van argument-checken het eventuele probleem van de beperkte effectiviteit ervan. Volgens de literatuur wordt die effectiviteit mogelijk belemmerd door verschillende factoren. Ten eerste vereist fact-checken specifieke expertise en wordt daarom meestal uitgevoerd door journalisten of professionele experts. De eventuele correcties op opvattingen of gedragingen worden dus extern aangedragen. Ten tweede is er de traagheid van de overtuigingen en gewoonten van mensen. Zodra mensen iets geloven, is het erg moeilijk om ze te overtuigen van het tegenovergestelde of iets dat daarmee in strijd is.

Gebaseerd op een review van een groot aantal studies naar de effectiviteit van fact-checken bevelen Droog et al. het volgende aan:

“Based on these findings our recommendation would be to design media literacy interventions that provide people with technical (non-content related) heuristics to differentiate misinformation from correct information

in the information selection phase (rather than in the information processing phase)". (preprint, p. 38)

Argument-checken, als een activiteit die mensen zelf uitvoeren, die niet inhoudelijk maar procedureel is en die het uiteindelijke oordeel aan henzelf laat, zou dus effectiever dan fact-checken kunnen zijn. Hoewel argument-checken ook een zekere expertise of ervaring vereist, wordt de kwaliteit van de informatie door de lezer of luisteraar zelf beoordeeld. Deze aanpak van het effectiviteitsprobleem is vergelijkbaar met die van Musi en Reed (2022), die met hun methode beogen mensen te leren *fake news* te herkennen op basis van het identificeren van drogredenen. In het geval van argument-checken wordt echter gewerkt met kritische vragen bij argumentatietypen in plaats van drogredenen, vanwege de eerdergenoemde bezwaren tegen het werken met een vooropgezet idee van wat een 'slecht' argument is. Uiteindelijk is het probleem van de effectiviteit van interventies een psychologisch probleem, en zal cognitief-psychologisch onderzoek moeten uitwijzen welke daarin te kiezen richting het meest effectief blijkt te zijn.

Een andere veelbelovende lijn van verder onderzoek is het ontwikkelen van software waarmee mensen argumentatieve teksten kunnen analyseren en evalueren. De beschikbaarheid van dergelijke software verlaagt de vereisten voor expertise op het gebied van retorica en argumentatietheorie alsmede voor training in het toepassen van theoretische inzichten op concrete gevallen, wat een van de factoren is die de effectiviteit van argument-checken mogelijk beperken. Hoewel onze methode gebaseerd is op gevestigde theoretische inzichten, geloven we dat de formalisering ervan en de opname in een quasi-algoritmische procedure een significante en noodzakelijke stap is naar de ontwikkeling van een dergelijke door computers ondersteunde beoordeling van overtuigende teksten (zie ook Brave et al., 2022).

Bibliografie

- Amazeen, M.A., Thorson, E., Muddiman, A., & Graves, L. (2015). *A Comparison of Correction Formats: The Effectiveness and Effects of Rating Scale versus Contextual Corrections on Misinformation*. Arlington, VA: American Press Institute.
- Bergen, A. van (2018). Een balpen bestond nog niet. *Historisch Nieuwsblad*, 15 mei 2018 (laatste update 13 oktober 2022).
- Bos, M. van den (2021). In de slag om de waarheid voelde de factcheck als een klappertjespistool. *NRC Handelsblad*, 22 februari 2021.

- Brave, R., Russo, F., Uzovic, O., & Wagemans, J.H.M. (2022). Can an AI Analyze Arguments? Argument-Checking and the Challenges of Assessing the Quality of Online Information. In C. El Morr (Ed.), *AI and Society: Tensions and Opportunities* (pp. 267-281). New York: Taylor and Francis imprint Chapman and Hall/CRC. DOI: <https://doi.org/10.1201/9781003261247-20>
- Custers, Y. (2017). Nederlandse redacties en factcheckers over de zin en onzin van factchecken. *Nieuwe Journalistiek*, 28 feb. 2017. Overzichtsartikel Archieven – Factchecken (nieuwejournalistiek.nl)
- Digitale overheid (2024). Geraadpleegd op 12 mei 2024 via <https://www.digitaleoverheid.nl/overzicht-van-alle-onderwerpen/desinformatie/wat-is-desinformatie/>
- Doorn, M. van (2023). Advancing the debate on the consequences of misinformation: clarifying why it's not (just) about false beliefs. *Inquiry*, 1–27. DOI: <https://doi.org/10.1080/0020174X.2023.2289137>
- Droog, E., Vermeulen, I., Huijstee, D. van, Harutyunyan, D., Tejedor, S., & Pulido, C. (preprint). *Combatting the Misinformation Crisis: A Systematic Review of the Literature on Characteristics and Effectiveness of Media Literacy Interventions*. DOI: <https://doi.org/10.31219/osf.io/ypmur>
- Emeren, F.H. van, & Snoeck Henkemans, A.F. (2021). *Argumentatie. Inleiding in het analyseren, beoordelen en houden van betogen*. Groningen: Noordhoff.
- Elizabeth, J. (2014). *Who are you calling a fact checker?* American Press Institute. Geraadpleegd via <https://www.americanpressinstitute.org/fact>
- Hameleers, M., & Vliegthart, R. (2021). Desinformatie: De verspreiding en effecten van desinformatie tijdens de COVID-19-pandemie. In Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), *COVID-19: Expertvisies op de gevolgen voor samenleving en beleid* (pp. 60-66). Geraadpleegd via <https://www.wrr.nl/publicaties/publicaties/2021/07/15/covid-19-expertvisiesop-de-gevolgen-voor-samenleving-en-beleid>
- Hinton, M., & Wagemans, J.H.M. (2022). Evaluating reasoning in natural arguments: A procedural approach. *Argumentation*, 36, 61-84. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10503-021-09555-1>
- Hornikx, J., & Wagemans, J.H.M. (2023). Argumentatieanalyse. In J. Karreman & R. van Enschoot (Eds.), *Tekstanalyse: Methoden en toepassingen* (pp. 151-214). 5e herziene druk. Assen: Van Gorcum.
- Jong, S. de (2019). Precies of rekkelijk: De necrologie van de dagelijkse factcheckrubriek. *NRC Next*, 2 augustus 2019.
- Leeman, A., & Braet, A. (1987). *Klassieke retorica. Haar inhoud, functie en betekenis*. Groningen: Wolters-Noordhoff / Forsten.
- Leeman, F. (host) (2021, 12 januari). *FactGurus*. Hilversum: BNR.

- Lewandowsky, S., Ecker, U.K.H., Seifert, C.M., Schwarz, N., & Cook, J. (2012). Misinformation and Its Correction: Continued Influence and Successful Debiasing. *Psychological Science in the Public Interest*, 13(3), 106–131.
- Linden, S. van der (2022). Misinformation: Susceptibility, spread, and interventions to immunize the public. *Nature Medicine*, 28, 460-467.
- Maanen, H. van (2019). *Grote encyclopedie van misvattingen*. Den Haag: Boom.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2019). *Kamerbrief beleidsinzet bescherming democratie tegen desinformatie (bijlage)*. 14 juni 2019, 2019-30821/91.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2022). *Kamerbrief rijksbrede strategie effectieve aanpak van desinformatie*. 23 december 2022, 2022-0000708642.
- Musi, E., & Reed, C. (2022). From fallacies to semi-fake news: Improving the identification of misinformation triggers across digital media. *Discourse and Society*, 33(3), 349-370.
- Plug, H.J., & Wagemans, J.H.M. (2020). From fact-checking to rhetoric-checking: Extending methods for evaluating populist discourse. In I.M. van der Geest, H. Jansen & B. van Klink (Eds.), *Vox populi: Rhetoric of populism* (pp. 236-252). Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.
- Porter, E., & Wood, T.J. (2021). The global effectiveness of fact-checking: Evidence from simultaneous experiments in Argentina, Nigeria, South Africa, and the United Kingdom. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 118(37). DOI: <https://doi.org/10.1073/pnas.2104235118>
- Susmann, M.W., & Wegener, D.T. (2022). The role of discomfort in the continued influence effect of misinformation. *Memory & Cognition* 50(2): 435-448. DOI: <https://doi.org/10.3758/s13421-021-01232-8>
- Uscinski, J.E., & Butler, R.W. (2013). The epistemology of fact checking. *Critical Review*, 25(2), 62-180.
- Walter, N., Cohen, J., Holbert, R.L., & Morag, Y. (2019). Fact-Checking: A Meta-Analysis of What Works and for Whom. *Political Communication*, 37(3), 350–375. DOI: <https://doi.org/10.1080/10584609.2019.1668894>
- Walton, D.N., Reed, C., and Macagno, F. (2008). *Argumentation Schemes*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wagemans, J.H.M. (2009). *Redelijkheid en overredingskracht van argumentatie: Een historisch-filosofische studie over de combinatie van het dialectische en het retorische perspectief op argumentatie in de pragma-dialectische argumentatietheorie*. Proefschrift Universiteit van Amsterdam.
- Wagemans, J.H.M. (2020). Why missing premises can be missed: Evaluating arguments by determining their lever. In J. Cook (Ed.), *Proceedings of OSSA*

- 12: *Evidence, Persuasion & Diversity*. Windsor, ON: OSSA Conference Archive. <https://scholar.uwindsor.ca/ossaarchive/OSSA12/Saturday/1>
- Wagemans, J.H.M. (2023). How to identify an argument type? On the hermeneutics of persuasive discourse. *Journal of Pragmatics*, 203, 117-129. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2022.11.015>
- Wieringa, T. (2020). Gevaarlijke gekken. *NRC Handelsblad*, 5 september 2020.
- World Economic Forum (WEF) (2024). Global Risk Report 2024. Geraadpleegd op 15 mei 2024 via <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2024/>

Auteurs

H.J. (José) Plug is senior onderzoeker bij de afdeling Taalbeheersing, Argumentatietheorie en Retorica van de Universiteit van Amsterdam en programmaleider van de MA Nederlandse Taal en Cultuur.

J.H.M. (Jean) Wagemans is hoogleraar Cognitie, communicatie en argumentatie aan de Universiteit van Amsterdam. Hij is voorzitter van de capaciteitsgroep Taalbeheersing, argumentatietheorie en retorica en coördinator van de interdisciplinaire onderzoeksgroep Language and Cognition in Argumentation (LANCAR).